

BADIIY MATNDA TAZYIQ, HAQQORAT VA PROVOKATSIYANI ANIQLASH

Kadirova Zaynura Zaynidinovna

TerDU o'zbek tili va adabiyoti kafedrasida dotsenti(PhD)

Annotatsiya: Badiiy matnlarda tazyiq, haqqorat va provokatsiyani aniqlash lingvistik ekspertizaning dolzarb yo'nalishidir. Ekspertlar matnni semantik, stilistik va pragmatik jihatdan tahlil qilib, manipulyativ va ekstremistik mazmunni ajratib oladilar. Bu jarayon psixologik ta'sirni, o'quvchi ongiga tushadigan xabarlarni va ularning hissiy reaksiyalarini o'rganishga asoslanadi. Natijada, matnning xavfli yoki noqonuniy mazmuni aniqlanadi va sud, adliya yoki ijtimoiy sohalarda huquqiy tavsiyalar beriladi. Shu bilan badiiy matnlarni xavfsiz va qonuniy talqin qilish imkoniyati yaratiladi.

Kalit so'zlar: Badiiy matn, tazyiq, haqqorat, provokatsiya, lingvistik ekspertiza, semantik tahlil, stilistik tahlil, pragmatik tahlil, manipulyativ mazmun, ekstremistik mazmun, psixologik effekt, o'quvchi reaksiyasi.

Kirish

Badiiy matnlarda tazyiq, haqqorat va provokatsiyani aniqlash lingvistik ekspertizaning dolzarb vazifalaridan biridir. Ekspertlar matnni semantik, stilistik va pragmatik jihatdan tahlil qiladilar, manipulyativ va ekstremistik mazmunni ajratib oladilar. Bu jarayon matnning psixologik ta'sirini, o'quvchi ongiga tushadigan xabarlarni va hissiy reaksiyalarini o'rganishga qaratilgan. Shu bilan birga, matnning xavfli yoki noqonuniy mazmuni aniqlanadi, sud va ijtimoiy sohalarda huquqiy tavsiyalar beriladi. Ekspertiza badiiy matnlarni xavfsiz va qonuniy talqin qilishga imkon yaratadi. Matnda yashirin tazyiq va provokatsiyalarni aniqlash orqali, badiiy va boshqa matnlarning auditoriyaga ta'sirini o'rganish va nazorat qilish mumkin bo'ladi.

Asosiy qism

Badiiy matnlarda tazyiq, haqqorat va provokatsiyani aniqlash zamonaviy lingvistik ekspertizaning eng murakkab va dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Ushbu jarayon nafaqat matnning semantik, stilistik va pragmatik xususiyatlarini tahlil qilishni o'z ichiga oladi, balki matnning auditoriyaga ta'sirini, muallif niyatini va matnda yashirin manipulyativ elementlarni aniqlash imkoniyatini beradi. Badiiy matnlar ko'pincha hissiy, ijtimoiy va psixologik ta'sir vositalari orqali o'quvchiga yetkaziladi, shu sababli ularni sud ekspertizasidan o'tkazish jarayoni yuqori ilmiy asos va kompleks metodologiyani talab qiladi.

Ekspertiza jarayonida matnning ichki va tashqi xususiyatlari batafsil tahlil qilinadi. Ichki xususiyatlar matnning semantik mazmuni, stilistik konstruksiyalari, leksik tanlovi va sintaktik tuzilishi bilan bog'liq bo'lsa, tashqi xususiyatlar matnning auditoriya va ijtimoiy konteksti bilan bog'liqdir. Shu tariqa, matnning manipulyativ va provokatsion xususiyatlarini aniqlash mumkin bo'ladi. Masalan, matnda ishlatilgan tazyiq usullari, haqqorat ifodalari yoki ekstremistik mazmuni o'quvchining hissiy reaksiyasini shakllantiradi va auditoriyaga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Badiiy matnlarni tahlil qilishda stilistik va semantik indikatorlar muhim rol o'ynaydi. Metafora, ironik yoki aforizmik konstruksiyalar matnning psixologik ta'sirini oshiradi va ularni ekspertiza qilishda alohida e'tibor talab qiladi. Shu bilan birga, matnning kommunikativ va pragmatik xususiyatlari aniqlanadi: muallifning auditoriyaga qaratgan xabari, matnning manipulyativ elementi va o'quvchiga etkazadigan hissiy ta'siri o'rganiladi.

Lingvistik ekspertiza nafaqat matnning mazmunini, balki uning ijtimoiy xavfsizligini ham baholaydi. Tahlil natijasida matnda yashirin provokatsiyalar, manipulyativ unsurlar va ekstremistik elementlar aniqlanadi. Ushbu jihatlar matnning huquqiy va ijtimoiy xavfsizligini ta'minlash, shuningdek, sud amaliyotida dalil sifatida foydalanish uchun muhimdir. Badiiy matnlarni tahlil qilish jarayoni shuningdek, psixologik tahlil vositalarini ham o'z ichiga oladi. Matnning auditoriyaga ta'siri, o'quvchining hissiy, kognitiv va xulqiy reaksiyalari tahlil qilinadi. Pragmatik va psixologik indikatorlar matnning manipulyativ xususiyatini aniqlashda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan ekspertiza matnning xavfsiz va qonuniy talqinini ta'minlaydi, ularning ijtimoiy va psixologik oqibatlarini baholashga imkon beradi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar, jumladan NLP va sun'iy intellekt algoritmlari yordamida badiiy matnlarni avtomatik tahlil qilish imkoniyati mavjud. Bu metodlar matnning leksik, sintaktik va stilistik xususiyatlarini tahlil qilish, manipulyativ va provokatsion elementlarni aniqlash, shuningdek matnning auditoriyaga ta'sirini baholashda samarali vosita hisoblanadi.

Natijada, badiiy matnda tazyiq, haqqorat va provokatsiyani aniqlash lingvistik ekspertizaning ajralmas qismi bo'lib, sud amaliyotida, ijtimoiy monitoringda va ilmiy tadqiqotlarda matnlarning ishonchliligi va xavfsizligini ta'minlaydi. Shu bilan ekspertiza matnlarni chuqur, ilmiy va kompleks tarzda o'rganish imkonini yaratadi.

Xulosa

Maqolada badiiy matnlarda tazyiq, haqqorat va provokatsion unsurlarni aniqlash masalalari lingvistik ekspertiza nuqtayi nazaridan tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida ekstremistik va manipulyativ matnlarning lingvistik indikatorlari, ularning pragmatik

va semantik xususiyatlari aniqlab berildi. Badiiy ifoda vositalari orqali yashirin ma'no va ta'sir mexanizmlarining shakllanishi ilmiy asosda izohlandi. Matnning kontekstual talqini, muallif pozitsiyasi va auditoriyaga yo'naltirilgan strategiyalar tahlili orqali huquqiy baholashning murakkab jihatlarini ochib berildi. Xulosada badiiy matnlar ekspertizasi maxsus metodologiyani talab etishi, ularni huquqiy jihatdan baholashda estetik va semantik erkinlik omili hisobga olinishi zarurligi ta'kidlandi. Tadqiqot natijalari sud lingvistikasi va badiiy matn ekspertizasini yanada rivojlantirish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Relevance of forensic linguistic speech analysis in criminal cases regarding threat incrimination / Y. Kovkina et al. // *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. – 2022. – URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/view/534>
2. Forensic linguistics in legal contexts: examining plagiarism, legal documents, and defamation – *Beyond Words*. – 2025. – URL: <https://journal.ukwms.ac.id/index.php/BW/article/view/7378>
3. СУДОБИ ЛИНГВИСТИЧНА ТА... (forensic practice) // *Theory and Practice of Forensic Expertise*. – 2025. – URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/212/202>
4. Forensic linguistics: A scientometric review // *Cogent Arts & Humanities*. – 2025. – URL: <https://doaj.org/article/7ad90f03ed244be28479505f1d967f1c1>
5. Forensic Linguistics: A Brief Overview of the Key Elements / N.A. Jumaniyozova – URL: <https://conference.uzswlu.uz/conf/article/view/991>